

QLOBAL İQTİSADİYYATDA AİLƏ BİZNESLƏRİ VƏ ONLARIN MALİYYƏLƏŞMƏ MƏNBƏLƏRİ

Yusif Musayev,

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC) nəzdində
İqtisadi Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutunun doktorantı,
UNEC KİM əsaslı kitabxanasının müdir müavini
e-mail: yusif.musayev@unec.edu.az*

UOT: 33; 336

Xülasə. *Ailə biznesləri nəsillər üzrə ötürülməsi imkanlarına malik olması ilə fərqləndirilir və stabil biznes xüsusiyyətləri daşıdığına görə iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafına və məşğulluğun təmin edilməsinə müsbət impulslar verir. Bundan əlavə, xərclərə qənaətcil olması və maliyyə böhranları zamanı daxili resursları səfərbər etməklə stresli vəziyyətlərin öhdəsindən gəlmək kimi xüsusi məziyyətlərinə görə, ailə biznesləri iqtisadi dalğalanmalara dözümlü olması ilə seçilir. Bu səbəbdən, çağdaş dünya iqtisadiyyatında maliyyə dayanıqlılığı və təhlükəsizliyinin qlobal təhdidlərlə üzləşdiyi bir vaxtda ailə biznesi səmərəli faktor kimi qiymətləndirilməlidir.*

Məqalədə ailə bizneslərinin global iqtisadiyyatda yeri və onların maliyyələşməsi məsələləri nəzəri və sistemli şəkildə araşdırılmışdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün nüfuzlu akademik mənbələrə və statistik göstəricilərə müraciət olunmuş, əldə edilmiş məlumatlar əsasında təhlil və ümumiləşdirmələr aparılmaqla ailə bizneslərinin əsas maliyyələşmə mənbələri müəyyənləşdirilmişdir.

Açar sözlər: *ailə biznesi, iqtisadiyyat, maliyyə mənbələri.*

Key words: *family business, economy, financial sources.*

Ключевые слова: *семейный бизнес, экономика, источники финансирования.*

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyinin bərpasından keçən 30 il ərzində böyük iqtisadi inkişaf yolu keçmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş neft-qaz strategiyasının uğurla davam etdirilməsi ölkə iqtisadiyyatına böyük həcmdə maliyyə axınının təmin edilməsinə və həyati əhəmiyyət daşıyan investisiya layihələrinin gerçəkləşdirilməsinə səbəb olmuşdur. Nəticə etibarilə, əldə onunan iqtisadi, siyasi və digər dividendlərin Azərbaycanın dayanıqlı inkişafına və milli iqtisadiyyatın diversifikasiyasına yönəldilməsi, Prezident İlham Əliyevin siyasi kursunun əsas istiqamətlərindən biri

kimi özünü təcəssüm etdirmişdir. Ona görə də respublikamızda bazar iqtisadiyyatına əsaslanan müxtəlif sahibkarlıq növlərinin, xüsusilə, kiçik və orta bizneslərin (KOB) inkişaf etdirilməsi prioritet olaraq qəbul edilmişdir. Bu kontekstdə, dünya iqtisadiyyatının onurğa sütunlarından biri olaraq qəbul edilən ailə bizneslərinin inkişafının dəstəklənməsi, ailə sahibkarlığının genişlənməsinə təsir edən problemlərin öyrənilməsi və həlli yollarının araşdırılması böyük elmi və praktik əhəmiyyətə malikdir. Ailə sahibkarlığı münasibətləri biznesin davamlı olmasına, xüsusilə, qərar qəbul etmə prosesinin çevik işləməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Bir çox araşdırmalar gös-

tərir ki, ailə biznesi borc və faizdən qaçmağa çalışır. Bu onunla əlaqədardır ki, kreditlər və digər xarici maliyyə resursları biznes üzərində ailə nəzarətinin itirilməsinə səbəb ola bilər [4].

Qlobal iqtisadiyyatda ailə biznesi

Ailə biznesləri ailə, biznes və mülkiyyətçilik kimi **üç** elementi özündə birləşdirir və qlobal iqtisadiyyatda aparıcı güc rolunu oynayır. Ailə Firması İnstitutunun məlumatına görə, dünya üzrə ÜDM-in 70%-dən çoxunu ailə biznesləri formalaşdırır. Bununla belə, bir sıra cəhətlər ailə firmalarını digər şirkətlərdən fərqləndirir. Bu xüsusiyyətlərə ailə sahibkarları arasında biznesə nəzarəti saxlamaq üçün güclü həvəs, şirkətin idarə edilməsində uzunömürlülük strategiyasının nəzərə alınması və biznes məlumatlarının konfidensial saxlanması maraqları daxildir.

Ailə biznesləri qlobal biznes strukturlarının 80%-ni təşkil edir, lakin nəsillər arası uğurlu varisliyin aşağı səviyyədə olması bu sferada çalışan işçilər və milli iqtisadiyyatlar üçün ciddi təsirlərin yaranmasına səbəb ola bilər [2]. Ailə biznesi fenomeni həm biznes firmalarının ümumi cəhətlərini, həm də bu tip mülkiyyətə əsaslanan təşkilatların özündə ehtiva etdiyi spesifik xüsusiyyətləri birləşdirir. Bu aspektlər arasında əsas fərq ondan ibarətdir ki, ailə biznesi ilə bağlı tədqiqatlar ailə və biznesin üst-üstə düşən sistemlərinə, o cümlədən ailə üzvlərinin biznesdə iştirakının miqyası və xarakterinə əsaslanır. Bundan əlavə, sahibkarlıq təsisatlarının xüsusi bir forması kimi ailə biznesi təmsil olunduğu yaş, ölçü və industriyalar baxımından əhəmiyyətli heterojenlik göstərir [8]. Ailə biznesi böyüdükcə və gələcək nəsillərə ötürüldükcə, bütün ailə üzvləri ailənin sərvətini idarə etməkdə maraqlı olmaya və ya bunun üçün tələb olunan bacarıqlara malik olmaya bilər. Eyni zamanda ailənin mülkiyyəti böyük ola bilər və yaxud hər bir ailə üzvünə görə onun öz payına düşən hissəyə birbaşa sahiblik etmək məqsədilə əmlakı bölmək çətin və ya arzuolunmaz ola bilər [7].

Avropada ailə biznesi sektorunda 10-dan az işçisi olan mikro müəssisələr və kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üstünlük təşkil edir. Köhnə qitədə bütün sahibkarlıq subyektlərinin təxminən 70-80%-i ailə bizneslərinə aid edilir. Bununla belə maliyyə böhranı biznes təsisatlarının əksəriyyətinə mənfi təsir göstərmiş və bir çox

ailə biznesləri qeyri-müəyyənliyin hökm sürdüyü və bazar şərtlərinin kökündən dəyişdiyi yeni və stresli maliyyə mühitinə daxil olmuşdur [9]. Maliyyə strukturu məsələsi yalnız ailə biznesi ilə bağlı olmayıb, bütövlükdə hər növ sahibkar və ya biznes təşkilatları üçün həyati önəm kəsb edir. Maliyyə strukturu fəaliyyətin maliyyələşməsi üçün istifadə olunan borc və kapitalın vəhdətindən ibarətdir [5]. Ailə biznesi ilə maliyyə münasibətlərini əlaqəli şəkildə araşdıran elmi ədəbiyyatlar az olduğuna görə, qeyd olunan məsələ ilə bağlı tam aydın nəticələr çıxarmağa kifayət etmir.

Ailə biznesinin maliyyələşmə mənbələri

Maliyyə strukturu şirkətin fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən bəhs edir. Araşdırmalar göstərir ki, ailə biznesinin maliyyələşmə istiqamətləri **daxili (kapital formasında)** və **xarici (borclanma formasında)** olmaqla iki cür təsnifləşdirilir.

Ailə biznesinin daxili maliyyə təminatları əsasən **depozitlər və ailə üzvlərinin faizsiz kreditlərindən** ibarətdir. Şübhəsiz ki, buraya ailə üzvləri olan cari biznes sahiblərinin əmanətləri də daxil edilə bilər. Bununla belə onlar fəaliyyətin idarə olunmasında birbaşa iştirak edirlər. Digər daxili resurs biznes fəaliyyətinə yenidən investisiya edilən mənfəət hesab edilir. Bu isə belə qənaətə gəlməyə imkan verir ki, ailə biznesləri səbirlidir və onlar investisiyalarının qarşılığını gözləməyə qabildirlər [1]. Bundan əlavə, şirkətin əmlak və avadanlıqlarının icarəyə verilməsi yolu ilə əldə olunan vəsait də ailə firmasının maliyyələşməsinin daxili mənbələrinə aid edilir.

Xarici maliyyələşmə mənbələri şirkətin kapitalında payına görə qruplaşdırıla bilər. Bu baxımdan, vençur sərmayələri və biznes mələkləri (business angels) investisiyalarının daxil olduğu borc maliyyələşdirməsi və alternativ maliyyə mənbələrini fərqləndirə bilərik. Konkret olaraq demək lazımdır ki, **vençur investisiyası** maliyyə resurslarının təmin edilməsi müqabilində müəssisənin kapitalında pay tələb olunan xarici maliyyə mənbəyidir və biznesin idarə olunmasına nəzarətin ailənin əlində saxlanmasına qarşı təhdidlər yaradır.

Biznes mələkləri adətən kifayət qədər maliyyə ehtiyatlarına, eləcə də, təcrübəyə malik olan və kapitalının müəyyən qismini cəlbədicə biznes

ideyası və perspektivləri olan sahibkarlıq subyektlərinə yatırım etməyə hazır olan fərdi şəxslərdir. Onlar əvvəlcə müəssisədə kiçik bir pay sahibi olmağı, bir müddət sonra isə bu səhm və ya hissəni yenidən şirkətə satmağı hədəfləyirlər. Biznes mələklərinin əlavə dəyəri onların qazandığı idarəetmə təcrübəsi, nou-hau (know-how) və əlaqələr şəbəkəsidir [4].

Ailə biznesləri üçün başqa bir xarici maliyyələşmə qaynağı da **kraudfandinq** (crowdfunding) metodları vasitəsilə dəstək almaqdan ibarətdir. Kraudfandinq maliyyə rezervləri olanları birləşdirən maliyyələşdirmə formasıdır və öz biznes layihəsini maliyyələşdirməyə ehtiyacı olanlarla investisiya etmək istəyirlər [6].

Ailə bizneslərinin maliyyələşməsində səmərəli istiqamətlərdən biri də dövlətin təqdim etdiyi və əsasən, KOB səviyyəsində **ailə təsərrüfatlarının yararlandığı resurslarıdır**. Hökumətin maliyyə dəstəyi KOB-lara cari və gələcək gəlir və mənfəətlərini, həmçinin də, perspektiv fəaliyyətlərini yaxşılaşdırmağa kömək edir. Bunun səbəbi, hökumətin maliyyə yardımının KOB-larda mövcud olan maliyyə çətinliklərini sürətli şəkildə aradan qaldırması ilə izah olunur [3]. Hökumətin maliyyə güzəştləri KOB-ların, o cümlədən bu kateqoriyaya aid olan ailə bizneslərinin gələcəkdə qeyri-dövlət maliyyə qaynaqlarından da faydalanmasını asanlaşdırır. Hesab olunur ki, bu amil biznes müəssisələrinin dövlət vəsaitlərindən istifadə edərkən bəzi məlumatların təqdim edilməsi və hesabatlılıq istiqamətlərində şəffaflığının artırılması ilə bağlıdır. Bütün bu faktorlara əsaslanmaqla, ailə bizneslərinin müəyyən olunmuş maliyyələşmə mənbələrini ümumiləşdirib, onları aşağıdakı cədvəl vasitəsi ilə vizual şəkildə daha dolğun əks etdirə bilərik:

Cədvəl 1. Ailə biznesinin maliyyələşmə mənbələri

Daxili mənbələr	Ailə üzvlərinin əmanətləri
	Biznes sahiblərinin əmanətləri
	Mənfəətin yenidən investisiya kimi işlədilməsi
	Firma aktivlərinin icarəyə verilməsi
Xarici mənbələr	Borclanma (bank kreditləri, kredit kartları, lizing və s.)
	Dövlət zəmanətləri və kreditləri
	Vençur kapitalı
	Biznes mələkləri
	Kraudfandinq

Mənbə: *İstifadə olunmuş ədəbiyyatlardan əldə edilmiş məlumatların cəmlənməsi*

Slovakiya Biznes Agentliyinin sorğusunun nəticələri göstərir ki, ölkədə ailə sahibkarları öz bizneslərini qurmaq və inkişaf etdirmək üçün əsasən öz resurslarından istifadə edirlər. Respondentlər yeganə alternativ və ya tamamlayıcı maliyyə mənbəyi kimi bank kreditlərini görürlər. Beləliklə, Slovakiyada ailə bizneslərinin yalnız 8,5%-i bu məqsədlə avrofondların xidmətlərindən bəhrələnməmişlər [10]. Bəzi müəlliflərə görə, ailə blokuna daxil olan sahibkarlar onların kreditörələri – banklar, investisiya fondları və başqaları tərəfindən digər iri firmalara nisbətən daha cəlbəedici qiymətləndirilir. Bu bir tərəfdən ailə müəssisələrinin debitor olduğu zaman borcverənin monitorinq xərclərinin azalması ilə əlaqədardırsa, digər tərəfdən ailə şirkətlərinin firma perspektivləri ilə ailənin rifahı arasında mövcud olan düz mütənasib əlaqələrdən irəli gələn sabit və uzunmüddətli biznes modelinə, ailənin reputasiyasını və rifahını qorumaq istəyinə, eləcə də, sahib olduğu sərvətləri növbəti nəsillərə ötürməyə can atdığına görə kredit təşkilatlarının ailə bizneslərini daha az ödəmə problemi olan borcalan kimi qiymətləndirməsi ilə bağlıdır.

Nəticə. Müvafiq sahəni əhatə edən elmi ədəbiyyatların araşdırılması və mövcud təcrübələr ailə bizneslərinin maliyyələşməsində daxili resursların üstünlük təşkil etdiyini deməyə əsas verir. Əlbəttə ki, ailə biznesləri daxili imkanları hesabına çətin vəziyyətlərdə belə fəaliyyətlərinin davamlılığını təmin etməyi bacarırlar. Bununla belə, bütün maliyyələşmə mənbələrinə əlçatanlığın olmasını ailə sahibkarları üçün əlverişli mühit kimi qiymətləndirə bilərik. Təhlillər göstərir ki, xarici maliyyələşmə mənbələri içərisində hökumət yardımları ailə biznesləri üçün daha effektiv təsirə malikdir və onların dinamik inkişafını, maliyyə dayanıqlılığını və digər maliyyə vəsaitlərinə çıxış imkanlarını gücləndirir. Əksinə, bizneslərin daha çox kredit vəsaitlərindən istifadə etməsi risklərin artmasına və onların gələcək funksionallığının pozulmasına gətirib çıxarır.

ƏDƏBİYYAT

1. Baskin O.W. Trust as a competitive advantage: why family firms have an edge in the global marketplace. The Graziadio Business Report. 2001.
2. Gagne M., Marwick C., Brun de Pontet S.,

& Wrosch C. Family business succession: What's motivation got to do with it?. *Family Business Review*, 34 (2), 2021, pp. 154-167.

3. Xiang D. & Worthington A.C. The impact of government financial assistance on the performance and financing of Australian Smes. *Accounting Research Journal*. 2017.

4. Jakubová Z. Financing of family businesses *edamba*. 2019, 213 p.

5. Kráľovič J., Vlachynský, K. 2011. *Finančný manažment*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-356-3, 2011, pp. 468.

6. Kuppuswamy V., & Bayus B.L. A review of crowdfunding research and findings. *Handbook of research on new product development*. 2018.

7. Lom A. Tax Advantages of Family Office Structure. *Tax Executive*. 70, 2018, 86 p.

8. Nordqvist M., Melin L., Waldkirch M., & Kumeto G. (Eds.). *Theoretical perspectives on family businesses*. Edward Elgar Publishing. 2015.

9. Siakas K., Naaranoja M., Vlachakis S., & Siakas E. Family businesses in the new economy: How to survive and develop in times of financial crisis. *Procedia Economics and Finance*. 9, 2014, pp. 331-341.

10. Slovak Business Agency. *Štúdiá rodinného podnikania na Slovensku*. 2018.

http://sbagency.sk/sites/default/files/3_studia_rodinneho_podnikania_na_slovensku.pdf

11. Abbasov A.B., Abbasov S.A. *Biznesin əsasları (dərslik-monoqrafiya)*. Bakı, Elm və təhsil, 2017, 456 səh.

12. Qafarov Ş., Rzayev R. *Qlobal mühitdə biznes (dərslik)*. Bakı, "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 2017, 264 səh.

13. Musayev Y. Development of family businesses in Karabakh region of Azerbaijan. *New opportunities and prospects. Economic and Social Development (book of Proceedings)*. 2021, pp. 449-458.

Y.Musayev

Family businesses in the global economy and their financing sources

Abstract

Family businesses are distinguished by their capability to be passed down through generations, and they provide a beneficial impetus to long-term economic development and employ-

ment because of their stable business features. Furthermore, family firms are considered to be resilient to economic shocks because of their unique characteristics, such as cost savings and the ability to cope with stressful situations by mobilizing internal resources during financial crises. As a result, at a time when global financial stability and security are under threat, family businesses should be considered an efficient factor in the modern world economy.

The article takes a theoretical and methodical look at the function of family businesses in the global economy and their financing issues. Authoritative academic sources and statistics were employed to attain this goal, and the primary sources of finance for family businesses were identified through analysis and summarization based on the data acquired.

Ю.Мусаев

Семейные предприятия в глобальной экономике и их источники финансирования

Аннотация

Семейные предприятия отличаются своей способностью передаваться из поколения в поколение, и благодаря своим стабильным характеристикам бизнеса они обеспечивают благотворный импульс к долгосрочному экономическому развитию и занятости. Кроме того, семейные фирмы считаются устойчивыми к экономическим потрясениям из-за их уникальных характеристик, таких как экономия затрат и способность справляться со стрессовыми ситуациями путем мобилизации внутренних ресурсов во время финансовых кризисов. В результате в то время, когда глобальная финансовая стабильность и безопасность находятся под угрозой, семейный бизнес следует рассматривать как эффективный фактор современной мировой экономики.

В статье теоретически и методически рассматриваются функции семейного бизнеса в мировой экономике и вопросы их финансирования. Для достижения этой цели использовались авторитетные академические источники и статистические данные, а основные источники финансирования семейного бизнеса были определены путем анализа и обобщения на основе полученных данных.